

Біля класної дошки

Ігор КОЛЯДА, Максим ГЛАВАЦЬКИЙ, Олександр ОНИЩУК.
МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ УРОКУ НА ТЕМУ:
«ГРЮНВАЛЬДСЬКА БИТВА 1410 Р.»
(Всесвітня історія, 7 клас)

Ігор КОЛЯДА, Володимир МИЛЬКО.
МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ УРОКУ НА ТЕМУ:
«УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ
У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ»
(Історія України, 10 клас)

Ігор КОЛЯДА,
канд. істор. н., доцент,
Максим ГЛАВАЦЬКИЙ,
Олександр ОНИЩУК
(м. Київ)

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ УРОКУ НА ТЕМУ: «ГРЮНВАЛЬДСЬКА БИТВА 1410 р.» (Всесвітня історія, 7 клас)

Тема уроку: Грюнвальдська битва 1410 р.

Мета уроку:

— сформувати в учнів загальне уявлення про розвиток країн Центральної та Північної Європи в XIV—XV ст.; охарактеризувати розвиток Польського королівства за часів роздробленості; дослідити чинники, що призвели до об'єднання Польщі та зміцнення королівської влади, причини і наслідки Кревської унії; визначити історичне значення Грюнвальдської битви для країн Східної Європи;

— закріплювати вміння працювати з різними джерелами інформації, вміння аналізувати та оцінювати історичні факти, події, документи на основі набутих знань;

— виховувати почуття патріотизму, критичного ставлення до історичного минулого, активну громадянську позицію та почуття співучасника історичного минулого.

Тип уроку: урок систематизації та узагальнення знань.

Вид заняття: урок — прес-конференція.

Навчально-методичне забезпечення:

1. Гайдай Л. Історія України в особах, термінах, назвах і поняттях. — Луцьк: Вежа, 2000.
2. Довідник з історії України. За ред. І. Підкови та Р. Шуста. — К.: Генеза, 1993.
3. Литвин І. Затеряний мир, или малоизвестные страницы белорусской истории. — Минск, 2002 — 110 с.
4. Мясин А. Н. 100 великих битв — М.: Вече, 2004. — 640 с.
5. Флоря Б. Н. Грюнвальдская битва. — М.—Л., 1962 — 100 с.
6. Пісем О. В., Мартинюк О. О. Всесвітня історія. Середні віки. 7 клас — Тернопіль, Навчальна книга — Богдан, 2001. — СС. 24-32.
7. Карліна О. М. Історія середніх віків. Підручник для 7-го класу загальноосвіт. навч. закладів. — К., Генеза, 2003. — СС. 172-186.

8. Карліна О. М. Історія середніх віків. Підручник для 7-го класу середн. шк. — К., 2000. — СС. 179-184.

9. Крижанівський О. П., Хірна О. О. Історія середніх віків. Підручник для 7-го класу середньої школи. — К., Аквілон-Прес, 1998. — СС. 132-187.

I. Підготовчий етап.

За два-три тижні напередодні заняття вчитель повідомляє тему та форму проведення уроку; розподіляє ролі (учасники прес-конференції, журналісти, вчені-історики, свідки подій, ведучий, прес-секретар), знайомить з правилами проведення гри та Пам'яткою учасника прес-конференції; визначає регламент та встановлює критерії оцінювання роботи учнів на такому уроці.

Учасники прес-конференції:

- магістр Тевтонського ордену;
- архіваріус;
- сучасний дослідник;
- білоруський історик;
- зарубіжний історик;
- журналісти.

Варіант правил проведення уроку-гри «прес-конференція».

У відповідності до своїх вподобань і знань обері собі роль та опрацюй пропоновану літературу до уроку.

Пам'ятай про регламент і у відповідності до нього підготуй свій виступ або запитання до учасників. Твій виступ має бути коротким, логічно послідовним, аргументованим та підтвердженим фактами, що виражає власний погляд на поставлену проблему; відповіді на запитання мають бути короткими, але повними, з дотриманням вимог культури мовлення.

Запитання став коректно, чітко.

Перед уроком ознайомся з Пам'яткою учасника прес-конференції:

«Панове! Дотримуйтеся порядку у залі та регламенту! Не галасуйте! Не перебивайте виступаючого! Не заважайте товаришам!

Панове журналісти! Поважайте одне одного, бо ви представляєте п'яту силу суспільства — засоби масової інформації! Незважаючи на різну політичну приналежність, поважайте одне одного.

Панове учасники прес-конференції! Виголошуючи свої промови, пам'ятайте про регламент і про право кожного виступити на цій прес-конференції. На запитання відповідайте коротко, привітно. Не бійтесь гострих запитань. Не перетворюйте свій виступ на сварку. Думки свої висловлюйте аргументовано».

II. ОСНОВНИЙ ЕТАП.

Хід уроку

Прес-секретар.

— Сьогодні темою нашої прес-конференції є Грюнвальдська битва. Учасниками її є представники Тевтонського Ордену та дослідники, автори наукових робіт з даної тематики, які мають честь відповісти на ваші, панове журналісти запитання. Шановні учасники прес-конференції, пресу сьогодні представляють журналісти таких видань, як «Киевская старина», «Український історичний журнал», «Історія в школі», «Новая и новейшая история»

Перед початком прес-конференції маю за честь ознайомити з регламентом її проведення та нагадати вам Пам'ятку учасника уроку-гри.

Отже, розпочнемо! В цьому році суспільну увагу східноєвропейських держав має привернути така грандіозна подія спільної минувщини, як баталія під Танненбергом, більш відома під назвою Грюнвальдської битви. Ось вже й шістсот років промайнуло з часу тих подій, проте науковці з різних країн до сих пір в багатьох її нюансах не можуть прийти згоди. Але, скільки б точок зору не існувало, беззаперечними є наступні факти: ця битва стала символом єдності проти спільної небезпеки та блискучої перемоги об'єднаних сил поляків, литвинів, білорусів, українців та росіян. Адже цій події судилося стати своєрідним бар'єром захисту від німецької експансії на Схід, котра несла поневолення, спустошення та поступову асиміляцію слов'янських і прибалтійських народів. Фінал баталії не просто дав можливість існувати та розвиватись самобутнім народам, але й майже на довгих 500 років позбавив тутешні землі від кровопролитних конфліктів з представниками німецького етносу.

Але ж які історичні події призвели до цієї битви? І, власне, якою ж вона все-таки була? Давайте спробуємо в усьому по порядку розібратися.

До слова запрошується **магістр Тевтонського ордену.**

Журналіст видання «Киевская старина» запитує:

— *Що Ви можете розповісти з історії Тевтонського Ордену?*

Магістр Тевтонського ордену: У 1189—1190 рр. під час третього хрестового походу був заснований Тевтонський орден, одна з організацій рицарів, які повинні були захищати володіння хрестоносців у Палестині. Його назва свідчить про те, що він був створений рицарями німецького походження. За часів хрестових походів до Палестини, багато християн вмирили від ран і чужого незвичного клімату. В Єрусалимі невідомим вихідцем з Німеччини була побудована каплиця в ім'я святої Діви Марії, де він і його дружина надавали першу медичну допомогу своїм землякам. Добра справа зібрала навколо себе людей. Каліки доглядали за хворими, здатні носити зброю захищали госпіталь. Затверджений в кінці 12-го століття римським папою статут ордену зобов'язував лицарів Тевтонського госпіталю святої Діви Марії захищати віру, підтримувати і боронити церкву, монахів, вдів, сиріт та убогих. У статут тевтонів увійшли положення про догляд за хворими з аналогічного документа ордену Іоанітів. Бойовий статут був скопійований у Тамплієрів. Вищим органом влади в ордені була рада головних рицарів — капітул. Магістр ордену обирався довічно. Суворая дисципліна і аскетизм були постійними супутниками перших тевтонів.

Питання від журналіста видання «Український історичний журнал»:

— *Як Ви можете прокоментувати слова вашого попередника: «Я був би радий втратити одне око, щоб до кінця життя мати під своїм початком хоча б десяток боєздатних лицарів?»*

Магістр Тевтонського ордену: Не отримуючи притоку нових сил з Європи, Орден наприкінці XII — початку XIII ст. вів жалюгідне існування. Зокрема, в березні 1210 в битві з турками-сельджуками загинула більша частина рицарів, а магістр був смертельно поранений. Стало ясно, що ще кілька битв за віру — і всі рицарі постануть перед Всевишнім. Проте в майбутньому Тевтонський орден не тільки зберігся, вийшов з кризи, але і став успішним. Дивний синтез релігії, політики, рицарських ідеалів і комерції забезпечив його життєстійкість. Магістр ордену Герман фон Зальца постійно прагнув знайти для ордену «запасний аеродром» у Європі на випадок невдачі хрестових походів у Палестині.

Прес-секретар прес-конференції: тепер давайте послухаємо цитату з одного історичного видання: «У 20-і роки XIII ст. польські князі запросили для захисту своїх володінь від набігів язичників-пруссів рицарів цього Ордену. Так було покладено початок створення в Європі нової військової країни — орденської держави в Пруссії.

Угорський король кілька разів запрошував і виганяв тевтонів зі своєї землі. Більш надійною виявилася ставка на польського князя Конрада Мазо-

вещького».

Як ви прокоментуєте цей текст?

Магістр Тевтонського ордену: Між північною частиною польського королівства і Балтійським морем жили войовничі племена — прусси. Не зумівши перемогти їх своїми силами, Конрад запросив тевтонів для виконання цього завдання. Для проведення переговорів і розвідки до двору князя прибули два рицаря і 18 тевтонських солдатів. Князя Конрада не було в замку, і гостей зустріла його дружина. Саме в цей час на замок напали прусси. Тевтонські послы взяли в битві найактивнішу участь і показали себе з кращого боку.

У 1230 році Конрад Мазовецький побудував для тевтонів замок Vogelsang (в перекладі з німецької — «пташина пісня») на лівому березі Вісли, і в обмін на захист від пруссів гарантував їм права на всі землі, відвойовані в поганів. Прошло зовсім небагато часу, але вже не птахи, а вдови голосили в поселеннях язичників. Тевтонський орден «прославився» особливо жорстокою, організованою «по-військовому» експлуатацією закріпаченого населення, а його існування ґрунтувалося на політиці постійної агресії по відношенню до сусідніх країн і народів.

Рицарі захоплювали нові землі й будували на них замки. До 1283 року прусси та інші язичницькі племена були розпорошені.

До слова запрошується **журналіст видання «Історія в школі»**.

— Хроніст Ордену Петр Дюсбург записав під 1283 роком: «Закінчилася війна з пруссами. Почалася війна з литовцями».

Що мав на увазі хроніст?

Магістр Тевтонського ордену: Людські ресурси для поповнення адміністрації та армії постійно постачали Орденській державі збіднілі шари німецького рицарства, які шукали в його рядах можливості для піднесення і збагачення. Орден як захисник віри і борець з язичниками спирався на підтримку всієї католицької Європи, зокрема, її вищих інститутів — Священної Римської імперії німецької нації і папства, які санкціонували загарбання хрестоносців, а також рицарства майже всіх європейських країн. Підтримана папством агресія проти прибалтійських язичницьких народів була прирівняна до хрестових походів. В 1309 році столиця Тевтонського ордену була перенесена з Венеції до прусського міста Марієнбург — міста святої Діви Марії (по-польськи — Мальборк), яке на той час уже було потужною фортецею.

За підтримки цих сил Орден, який завершив у 80-і роки XIII ст. підкорення пруссів і перетворився на сильну військову державу, став все частіше звертати своєї експансії проти сусідніх країн і народів. Плацдармом для агресії стали замки, поставлені хрестоносцями в гирлі

Німану і в затоці, куди ця річка впадала. Спочатку мова йшла про ослаблення Литви безперервними спустошливими походами (що стало з часу підкорення пруссів головним методом зовнішньої політики хрестоносців). Однак плани Ордену поширювалися не тільки на землі «язичників» — литовців, а й на землі «схизматиків» (православних) — білоруських та українських, що опинилися наприкінці XIII — початку XIV ст. під владою великих князів литовських. Жалуваною грамотою, виданою Ордену в грудні 1337 року, імператор Людовік Баварський віддавав Тевтонським рицарям не тільки «Литву», а й «Русь».

Ще перш, ніж ці плани стали втілюватися в життя, хрестоносці напали на католицьку Польщу. Захопивши Гданське Помор'я, вони відрізали Польську державу від Балтики, і на заході їх володіння зімкнулися з Бранденбургом, через землі якого до них надходили все нові загоны німецького рицарства.

З 1350 року масове переселення німців у Пруссію припинилося, але Тевтонська держава продовжувала активно розвиватися. Поляки і інші народи, що опинилися під владою Тевтонського ордену, ставилися в менш вигідні умови, ніж німецькі переселенці. Парадокс у тому, що навіть за цих умов слов'янські народності підтримували орден, а не своїх жадібних князів, здиравших колись з них сім шкур. Патріотизм завжди ґрунтується не тільки на гаслах, а й на економічній вигоді.

До дискусії запрошується **незалежний експерт:** У другій половині XIV ст. об'єктом великих походів Тевтонського ордену неодноразово ставали вже не тільки прикордонні литовські та білоруські області, але й головні центри Литовської держави — Вільно і Трокі. Основні зусилля хрестоносці направляли тоді на підпорядкування Жемайтії. Захоплення цієї литовської землі дозволило би їм не тільки повністю відрізати Литву від моря, але і зімкнути в єдине ціле володіння Тевтонського ордену з володіннями іншої, визнаваної верховну владу великого магістра, держави хрестоносців в Прибалтиці, проте зберігшої певну автономію, — Лівонського ордену, який, підкоривши латишів і естів, погрожував Литві та землям Північно-Західної Русі. Використовуючи внутрішні конфлікти у Великому князівстві Литовському, які хрестоносцями всіяко розпалювалися, на початку 80-х років XIV ст. Орден зробив серйозні кроки, щоб зміцнитися в Жемайтії. Небезпека для історичної долі поляків, литовців, східнослов'янських народів різко зростає.

На середньовічних картах немає чіткої межі між орденськими землями і сусідніми державами: Польщею і ВКЛ. Тевтонські і польські замки розташовані впереміш. Можливо, це наслідок багаторазових переміщень кордону, а може бути, і невизначеності політичної орієнтації самих влас-

ників замків. Тевтонський орден далеко не завжди захоплював нові землі силою. Жителі міст, які переходили під владу тевтонів, отримували магдебурзьке право і податкові пільги. На початок XV століття населення Орденської держави налічувало близько 500 — 600 тисяч чоловік.

Велике поширення отримали численні підроблені грамоти, які свідчили про нібито законні домагання тевтонів на володіння землями і польськими містами. Якщо б городянам був би не вигідний перехід під владу Ордену, ніякі папірці і пергаменти не утримали б їх від наполегливого збройного опору тевтонами. Однак, ясність і реальність тевтонських законів, магдебурзьке право та пільги залучали людей. Разом з тим, польські королі робили походи на неслухняні міста. Тому городяни лавірували між двох вогнів, присягаючи то одним, то іншим. Після Грюнвальдської битви майже всі міста здалися союзникам без бою. Так само вони потім повернулися під владу тевтонів.

Багато в чому успіх ордену в завоюванні і освоєнні Пруссії, а потім і польських територій є наслідком не тільки сильних сторін тевтонської політики, але і нездатності королів, що правили в Польщі до Ягайла, вирішувати своїми силами внутрішні економічні та політичні проблеми.

Прес-секретар: Як ви оцінюєте перебіг подій напередодні «Великої битви»?

Незалежний експерт: За цих драматичних обставин був зроблений перший важливий крок до об'єднання сил супротивників Ордену. У 1385 р. польським королем був обраний великий князь литовський Ягайло, який прийняв християнство разом зі своїми литовськими підданими. Поза сумнівом, роблячи таку акцію, польські політики думали про спільний виступ Польщі та Великого князівства Литовського проти Ордену. Ягайло (у хрещенні Владислав), вступаючи на польський трон, прийняв на себе зобов'язання повернути Польському королівству землі, захоплені хрестоносцями. Однак, до спільного виступу обох держав проти Ордену пройшло ще майже чверть століття. Однією з причин неузгодженості дій були зіткнення між польськими та литовськими феодалами з питання про форми майбутнього об'єднання. Загостренню цих сутичок всіляко сприяв Орден. Лише в середині 90-х років XIV ст., Коли фактичним правителем Великого князівства Литовського під верховною владою Ягайла став його двоюрідний брат Вітовт, спір було залагоджено.

Журналіст видання «Український історичний журнал»: Чи існували якісь інші причини затримки?

Незалежний експерт: Так. У правлячих колах Польщі та Великого князівства Литовського стикалися різні зовнішньополітичні концепції. Польських феодалів і литовське боярство приваблювали плани розширення своїх кордонів на

Сході за рахунок руських земель. Звідси — дилема, характерна для передгрюнвальдської політики обох держав: або політика експансії на Схід, що передбачало угоду з Орденем і поступки його вимогам; або рішуча боротьба з Орденем, що означало мир і політичне зближення з руськими князівствами. Коливаннями скористався Орден, і на перших порах не без успіху. Однією з віх на цьому шляху став польський договір з Орденем, підписаний у травні 1404 року в Раценже. Ордену віддавалася Жемайтія, визнавалося «право» лівонських рицарів на Псков, натомість Орден охоче обіцяв свою підтримку Ягайла та Вітовта у завоюванні руських земель і таку допомогу дійсно послав.

Журналіст видання «Новая и новейшая история»: Які ж були результати угод?

Вчений-історик: На Сході, зіткнувшись з об'єднаними силами руських князівств, у війні, що тривала більше трьох років, Вітовт та Ягайло не добилися значних успіхів. Подібна політика викликала лише політичну кризу в їх власних володіннях: в 1408 р. від'їхав до Москви рідний брат Ягайла Свидригайло разом з низкою руських князів, а з ним — «бояри чернігівські і дебрянські, і любутські, і рославські». А тим часом Орден зміцнював позиції в Жемайтії, встановлюючи там свою адміністрацію і закладаючи нові замки.

У цих умовах боротьба поглядів у польсько-литовських правлячих колах привела до перемоги політичного реалізму. Восени 1408 року в Жемайтії повним ходом йшла підготовка до повстання проти Тевтонського ордену. Тевтонський намісник і комтури сусідніх земель з тривогою повідомляли в Мальборк, що Жемайтію «вздовж і впоперек проходять литвини, русини і татари, часто одягнені купцями, і підбивають населення до повстання».

Крім підготовки своєї армії і жемайтійських повстанців, Вітовт надсилав гроші Ягайлу для закупівлі озброєнь для польської армії та оплати найманців. За іронією долі, швейцарські загони найманців билися і на боці ітвтонів, і на боці союзників. Сіль в ті часи була виключно дорогим, стратегічним товаром. Підготовка до війни вимагала величезних витрат, і, за наказом Ягайла, в соляних шахтах Величка, розташованих неподалік від Кракова, здобувачі перейшли з відер на двотонні соляні бруски.

Журналіст видання «Історія в школі»: А що Вам відомо про таємну зустріч Вітовта та Ягайла?

Вчений-історик: У грудні 1408 року в Новгородку відбулася таємна зустріч Вітовта і Ягайла. Було складено план війни з орденем, який передбачав приховування союзу ВКЛ з Польщею як можна більш на тривалий час. Це була не просто технічна консультація, а складний політичний компроміс. Сторони домовилися про те,

що будуть імітувати підготовку до війни один з одним. З русинами було укладено мир, а навесні 1409 року почалося повстання у Жемайтії за прямої підтримки з Вільнюса. На переговорах з польськими послами магістр Тевтонського ордену добивався відповіді на питання, чи буде Польща підтримувати жемайтійських повстанців і Литву? У запалі суперечки архієпископ з Гнезно Михайло Куровські сказав, що якщо орден нападе на Литву, Польща вступить до Пруссії. Тоді магістр відповів, що удар, приготований проти Литви, тепер буде спрямований на Польщу. Саме так почалася Велика війна 1409—1411 рр.

У щойно розпочатій війні Польща і Литва разом рушили свої війська проти Ордену. Жемайтію Орден, захоплений зненацька, втримати не зміг. Але і союзники ще не були готові до великої війни. Восени військові дії були перервані перемир'ям, термін якого закінчувався в червні 1410 року. За цей час сторони повинні були підготуватися до вирішального зіткнення.

Магістр Тевтонського ордену особливу увагу приділяв розвитку артилерії. Відлиту у 1408 році мальборкськими ливарниками величезну гармату, названу «Шалена Грета», відповідно до того часу можна назвати стратегічним озброєнням.

Йшла інтенсивна ідеологічна підготовка до війни. Тевтони традиційно користувалися підтримкою при європейських дворах, тому обмежувалися заявами про святість своєї боротьби з язичниками. У свою чергу, Ягайло відповідав, що тевтони ще не закінчили хрещення племен пруссів на території Ордену, а вже беруться за Польщу і Литву. Європу заповнили письмові скарги жемайтів на беззаконня, що творяться тевтонами. Так як жемайтійські князі були неписьменними, можна припустити, що ці листи з'являлися, швидше за все, у канцеляріях Польщі та ВКЛ. Щедрі фінансові винагороди переконували західних послів в достовірності цих послань. Західноєвропейські держави зайняли стосовно конфлікту вичікувальну позицію, що, власне, і було потрібно Вітовту і Ягайлу. Понадівшись на традиційну підтримку Західної Європи, тевтони програли інформаційну війну ще до початку бойових дій.

Хрестоносці розраховували на сприяння Сигізмунда Люксембурзького. Але той, зайнятий боротьбою з османами і Венецією, не міг негайно розпочати військові дії. Тому набагато більше тевтони сподівалися на допомогу лівонських рицарів. Великий магістр зажадав від ландмейстера Лівонського ордену, щоб той після закінчення перемир'я оголосив Вітовту війну і нападом на Литву відвернув на себе литовські сили. Відповідь же виявився несподіваною. Ландмейстер в травні сповіщав, що готовий оголосити війну, але згідно з ранніми угодами може розпочати військові дії лише через три місяці після розриву відносин. Так як термін перемир'я між Тевтонським орде-

ном і його супротивниками закінчувався в червні, така відповідь фактично означала відмову. Великий магістр, що отримав відповідь за дев'ять днів до початку бойових дій, розлютився і зажадав від Лівонського ордену повернути позичені у тевтонів гроші і гармати.

Слово надається **сучасному польському досліднику**: Вважаю, що головна особливість ситуації, що склалася, полягала в тому, що після миру 1408 року почалося зближення Польщі та Великого князівства Литовського з російськими землями — Великим князівством Московським, Новгородом і Псковом. Крім того, союзники Вітовта — псковичі і новгородці були готові в будь-який момент вдарити по Ризі. У прийдешній війні ці землі, по суті, взяли сторону, ворожу Тевтонському ордену, і лівонські рицарі в цих умовах вирішили не втручатися в події. Тобто, власні інтереси для лівонців виявилися вище загальноорденської справи, а надіслану на Грюнвальд одну хоругву, можна вважати швидше моральною підтримкою.

Продовжує **магістр Тевтонського ордену**: Угорський король отримав від нас величезну суму грошей — 300 тисяч дукатів за участь у війні на боці Ордену. Тим не менше, Угорщина не поспішала вступити в бій, але розраховувала на розділ захоплених територій.

У вербну неділю, 16 березня 1410 року, ми напали на Волковиськ. Починати війну литвинам було ще передчасно, і Вітовт обмежився мінімальними відповідними кроками. У цей час за його наказом в Біловезькій пущі продовжували робити запаси для далекого походу: сотні бочок солонини та інших продуктів харчування, заготовляли плавзасоби, колоди і розбірні конструкції для двох понтонних мостів. До 24 червня ще тривало перемир'я з Орденом, але армії вже рухалися назустріч одна одній. Перемир'я було подовжено до 4-го липня. До цього часу армії Вітовта і Ягайла вже об'єдналися і 9-го липня перейшли кордон Тевтонського ордену.

У цих умовах Вітовту і Ягайлу вдалося досягти тієї мети, яку вони ставили перед собою на першому етапі кампанії: 2 липня на Віслі, на північ від Варшави, в районі Червіньска безперешкодно з'єдналися армії обох держав. 6 липня вони перейшли прусський кордон, і війна розгорнулася на землях Ордену.

Слово бере **прес-секретар конференції**: Якщо нашим сучасникам союз литвинів і поляків проти тевтонів здається природним, то тоді таке рішення було прийнято, можливо, тільки для досягнення конкретних політичних цілей. Батько Вітовта — Кейстут воював і з Орденом, і з поляками, а пізніше був убитий за наказом Ягайла в Кревському замку. Можливо, на рішення Вітовта про союз з Ягайлом — вбивцею батька вплинула жадоба помсти за його синів, отруєних Конра-

дом Валленродом. Хоча головним супротивником тевтонів були поляки, можливо, саме через кровну ворожнечу Вітовта з кланом Валленрод в Грюнвальдській битві сутичка між хоругвами ВКЛ і рицарями маршала Фрідріха Валленрода проходила з особливою жорстокістю.

Історики критично оцінюють оборонну стратегію війни, обрану Ульріхом фон Юнгінгеном. Можливо, рішення дати бій на території Ордену, було продиктовано прагненням спонукати західноєвропейські країни надати підтримку тевтонам, виставивши поляків і литвинів в ролі агресора. 12 липня, на марші, до Вітовта і Ягайла надійшла звістка про вступ Угорщини у війну на боці Ордену. Щоб не підірвати бойовий дух, військам було вирішено поки про це не повідомляти.

Журналіст видання «Український історичний журнал»: Чому Грюнвальдська битва відбулася саме на цьому полі, а не на сусідньому, або десь зовсім в іншому місці?

Білоруський історик: Аналіз подій виявляє найвищий професіоналізм воюючих сторін, тому роль випадковостей тут мінімальна. До початку кампанії 1410 року поляки кілька разів концентрували війська на різних ділянках орденського кордону, через що тевтони були змушені залишати значні сили на різних напрямках передбачуваних ударів. Частина тевтонської армії перекривали кілька доріг, що ведуть у столицю — Мальборк. При спробі союзників піти по бездоріжжю, тевтони, безсумнівно, користуючись шляхами, наздогнали б їх. Чітко спрацювала фронтowa розвідка Ордену, визначивши передбачуване місце переходу союзників через річку Дрвенцу — брід біля Кужетника. На протилежному березі тевтонські сапери побудували палісади та артилерійські позиції. Це стало відомо союзникам, і вони змінили маршрут. Поки тевтони будували палісади, литвини і поляки обійшли річку стороною. По дорозі було узятє місто Дубровни. У літописах ВКЛ Грюнвальдська битва іменувалася Дубровенською — за назвою найближчого до поля міста. Розвідка доповіла магістру Ульріху фон Юнгінгену про новий напрямок руху союзників, і він зайняв позицію між озером Лубен і селом Танненберг (Стенбарк). Ягайло обійшов озеро зліва, Вітовт — справа, і після з'єднання союзники зустріли тевтонів.

Журналіст ввидання «Киевская старина»: Які ж, на Вашу думку, мали на цей момент переваги тевтонці?

Білоруський історик: На місці майбутньої битви орденські війська з'явилися раніше союзників, і цей час вони не втрачали даремно. Обрана Ульріхом фон Юнгінгеном позиція на гребені пагорбів між селами Танненберг і Людвігсдорф мала ряд переваг:

1. За рахунок сіл штучно довшала лінія фронту. Щоб оточити тевтонів з флангів, литвинам і

полякам довелося б під градом стріл і гарматних ядер ламати ноги своїм коням серед сільських городів і заборів. Союзники ж були поставлені в таке становище, що не могли дозволити собі розкіш побудуватися на всю ширину тевтонської армії, оскільки при обході будь-якого села з флангу кіннота Ордену виявлялася б у них в тилу.

2. Перед тевтонськими шеренгами таємно були викопані «вовчі ями», на дні яких були вбиті заточені кілки, а зверху все було накрите жердинами і замасковане дерном. Згідно з задумом тевтонів, литвини і поляки повинні були провалитися в них під час атаки. Витягати рицарів союзникам з ям довелося б під вогнем тевтонської артилерії, і початок битви міг би стати її кінцем.

3. Розташували свої війська на гребені пагорбів, магістр змушував союзників атакувати, піднімаючись на гору. При цьому тевтонських резервів, розташованих за пагорбами, союзникам до певного моменту було б не видно.

4. При фланговому оточенні першої лінії тевтонів союзники самі опинилися б між передовими полками Ордену та резервними, розташованими в селі Грюнвальд.

Журналіст видання «Історія в школі»: Якими ж силами володіли перед вирішальною битвою обидві армії?

Сучасний вчений-історик: Точних даних для відповіді на це питання ми не маємо. Одне не підлягає сумніву: Орден зібрав всі свої сили і широко розкрив казну для вербування найманців. Лише в одній з рахункових книг Ордену записані виплати грошей для 5750 осіб, найнятих на службу перед битвою при Грюнвальді. Але, крім найманців, завдяки закляком Ордену до Пруссії прибули великі загоны «гостей»—рицарів, які спорядились за свій рахунок і з'явилися сюди в пошуках здобичі. У складі армії хрестоносців були загоны рицарів не тільки з Мейссену, Вестфалії і рейнських земель, але навіть зі Швейцарії.

Підрозділи середньовічних армій мали свої прапори — хоругви. Через шум битви сигнали горну було не чути. Тому команди віддавалися рухами прапора. Підрозділ, що мав прапор, також називався хоругвою. Чисельність хоругви коливалася в значних межах: від 150-200 до 3000 осіб. Іноді, в сучасній літературі, хоругви називають полками.

У бою при Грюнвальді у хрестоносців налічувалася 51 «хурогва». Загалом, військо тевтонів складало воїни понад 20 народностей, але переважали німці. Тевтони мали 11 тисяч чоловік, з них — близько 4 тисяч рицарів, 3 тисяч зброєносців і близько 4 тисяч арбалетників. В їхньому війську були бомбардье, що стріляли кам'яними і свинцевими ядрами.

Орден постарався вичавити максимум сил з власних підданих: там, де збереглися дані, видно, що окремі пруські міста виставили континген-

ти за розміром в кілька разів більші, ніж під час інших військових кампаній. Для вирішальної битви, писав сучасник, великий магістр зібрав всі сили, «залишивши всю землю і всі замки» без воєначальників і гарнізонів.

Незалежний експерт: Французький хроніст Жильбер де Ланнуа відзначив, що вже після Грюнвальда ослаблений Орден виставив у 1413 році для війни з поляками і литовцями 21 тис. вершників і безліч піхоти. У 1410 р. армія Ордену мала значно перевищувати ці цифри. З огляду на сказане, можна з довірою поставитися до відомостей документів, які розповідали про заупокійні відправи по вбитих з боку Ордену: у них згадувалася цифра — 18 тисяч загиблих.

Польща та Велике князівство Литовське також зібрали свої основні сили. З переліку загонів (хоругов) у складі війська союзників видно, що і Ягайло, і Вітовт привели із собою війська не тільки з розташованих порівняно близько від володінь Ордену польських, білоруських та литовських, а також російських (Смоленщина) територій, але і з українських земель: у польському війську були хоругви Галицької землі, Холмщини, Поділля, в литовському — Київська, Кременецька, Стародубська. Оскільки за розмірами території та кількістю жителів Польське королівство та Велике князівство Литовське значно перевершували Орден, з цього іноді робився висновок про велику чисельну перевагу військ союзників. Однак, це припущення помилкове. По-перше, союзники не мали в своєму розпорядженні тієї величезної зовнішньої підтримки, якою користувався Орден. У складі польського війська були, правда, наймані загони і добровольці, але всі вони (і добровольці, і найманці) прийшли з Сілезії, польської землі, що входила тоді до складу Чеського королівства, а також із самої Чехії, яка була, таким чином, єдиною країною католицької Європи, що надала допомогу противникам Ордену. Вступаючи в ряди польського війська, чехи і сілезці діяли всупереч бажанню чеського короля Вацлава IV, який, прагнучи зберегти за собою трон Священної Римської імперії, у розпочатій війні відверто підтримував хрестоносців.

У діалог вступає зарубіжний історик: Крім поляків, русинів та литовців, до складу союзного війська входили жмудь, вірмени, волохи і найманці з чехів, моравів, угорців і татар — всього до 10 народностей. Загоном чехів командував Ян Жижка, видатний полководець і національний герой Чехії. Таким чином, союзне військо мало меншу, в порівнянні з тевтонами, різномірність національного складу.

Зазвичай історики пишуть, що в Грюнвальдській битві брало участь близько 40 хоругов Великого Князівства Литовського. З них 30 (чи 35) прийшли під прапором «Погоня» і 8 (чи 10) — під «Калюмнами». Крім того, з надією на допомо-

гу Вітовта у поверненні володіння батька — Золотої Орди, зі своїми татарами прийшов син Тохтамиша, хан Джелал-ед-Дін. Чисельність татар у різних джерелах коливається в значних межах (500—40000 чол.). Польський історик Ян Длугош називає 50 польських і 48 литовських хоругов. Через велику відстань переходу Вітовт узяв в похід переважно кавалерійські частини.

Хроністи Ордену і західноєвропейських країн писали про величезне військо татар, які брали участь у війні на польсько-литовському боці на чолі з самим «татарським імператором». Насправді, мова могла йти лише про невеликий загін Джелал ад-Діна, сина Тохтамиша, який знайшов у той час притулок у Вітовта, зазнавши поразки в боротьбі з Едігеєм. Союзники також отримали допомогу від молдавського господаря, але це був невеликий загін, який налічував 800 чоловік. Істотно й інше: якщо Орден зміг зібрати всі свої сили під Грюнвальдом, не побоюючись нападу з іншого боку, то союзники не могли собі цього дозволити. Длугош прямо свідчить про те, що частина польських військ залишилася на південному кордоні для захисту від нападу союзника хрестоносців Сигізмунда Люксембурзького. Чимала частина військ Великого князівства Литовського продовжувала охороняти кордони з Лівонським орденом і Золотою Ордою. Існує спірна версія про те, що піхота, яка становила 2/3 армії ВКЛ, була залишена в князівстві, щоб блокувати можливий удар Лівонського ордену з боку Риги.

Тривалий час число учасників битви оцінювалося на основі тільки польських джерел. Там пишеться, що Тевтонський орден виставив 33 тисячі чоловік, з них 21—22 тисячі кінних, 6 тисяч піхоти і 5 тисяч челяді; Велике Князівство Литовське — 12 тисяч осіб, з них близько 11 тисяч кінних і 500 чоловік піхоти; Польське королівство — 20 тисяч осіб, з них 18 тисяч кінних (найманців у тому числі), близько 2-х тисяч піхоти. Крім того, близько 18 тисяч чоловік перебувало в польському обозі. Оцінки чисельності армій, як правило, коливаються в наступних межах: від 20 до 40 тисяч у союзників і приблизно стільки ж у тевтонів. Білоруські історики вказують на те, що не тільки у союзників могло бути близько 98 хоругов, а й у тевтонів. Згадка про 50 тевтонських хоругов базується на польських джерелах, що описують захоплені поляками прапори, які були виставлені в Кракові. Відомо також, що за наказом Вітовта прапори, захоплені литвинами, були вивішені в віленських соборах. Їх опису немає.

Таким чином, хоч союзники і мали у своєму розпорядженні, судячи з усього, кількісну перевагу, вона не могла бути вирішальною в битві на відкритому полі і компенсувалася перевагами важкоозброєної рицарської кінноти, тоді як війська з українських земель Польщі та Великого князівства Литовського мали у своєму розпо-

рядженні легке озброєння. Переваги ж тевтонців полягали в дисципліні, бойовій підготовці та в постачанні. Безсумнівно одне: у битві з обох сторін взяли участь десятки тисяч людей. Отже, баталія при Грюнвальді була однією з найбільших битв епохи середньовіччя.

Прес-секретар: Відомо, що, крім чисельності збройних сил, важливим чинником, який безпосередньо впливає на перебіг військових дій, є моральний стан сторін, що готуються до бою. *Що ви можете сказати з цього приводу?*

Зарубіжний дослідник: Так, моральний стан сторін, що готувалися до вирішальної битви, був різним — і не на користь хрестоносців. Прибулі з тевтонським військом найманці і «гості» прагнули до захоплення здобичі, а пруські міста і рицарі були обтяжені деспотичною владою Ордену і не відчували гарячого бажання боротися за його інтереси. В іншому ж таборі поляків, литовців, білорусів, українців і воїнів російської Смоленщини об'єднувало бажання дати відсіч агресору, який давно й жорстоко розоряв їхні землі і не приховував планів розчленування і поневолення сусідніх держав і народів. І це не могло не вплинути на результат майбутньої битви.

Журналіст видання «Український історичний журнал»: *Хто здійснював командування військами супротивників?*

Вчений-історик: Безпосереднє командування військами ВКЛ було доручено Мстиславському воєводі Семену-Лінгвену Ольгердовичу. Безпосереднє командування польськими хоругвами було доручено краківському воєводі Зиндраму. Лівим флангом тевтонської армії командував великий маршал Фрідріх фон Валленрод, правим — великий комтур фон Ліхтенштейн.

Журналіст видання «Киевская старина»: *Що ж відбувалося безпосередньо перед битвою?*

Сучасний польський історик: Вранці 15 липня 1410 р. війська хрестоносців, вишикувавшись в бойовий порядок, стали на полі між поселеннями Танненберг і Грюнвальд. Тим часом війська союзників (на правому крилі стояло військо Польського королівства, на лівому — Великого князівства Литовського) не квапилися починати битву, не висуваючись поки вперед з оточуючих долину лісів. Противники вишикувалися і стояли один проти одного до тих пір, поки сонце не підійшло до зеніту (близько 2-ї години дня). Тевтони не хотіли залишати підготовлену позицію, а союзники, основну частину армії якої становила кавалерія, чекали, поки висохне земля після нічного дощу.

Поле бою знаходилося на південь від села Танненберг. Це була досить рівна місцевість, яка мала кілька рядів невисоких пагорбів, що перетинаються незначними ярами. Противників розділяла невелика лощина.

Нарешті, з боку орденських військ з'явилися

парламентарі під двома прапорами: біло-жовто-чорним Тевтонським і біло-жовтим папським. Демонстрація католицьких символів була покликана чинити додатковий моральний тиск на поляків. Парламентарі принесли два оголених меча Вітовту і Ягайлу. Це був рицарський виклик, після якого бездіяльність означала боягузтво. У сучасній літературі зустрічається згадка про ці мечі як про подарунок. Звичайно, сучасна людина не знає тонкощів середньовічного етикету. Зброя дарується тільки у піхвах. Одержувач подарунка може вийняти меч до половини, щоб помилуватися клинком. Повністю оголений меч завжди символізував смерть, а встромлений в землю перед ногами супротивника — виклик на смертельний бій.

Союзникам було передано послання Ульріха фон Юнгінгена «Світліший королю! Великий магістр Пруссії Ульріх шле тобі і твоєму братові два мечі, як заохочення до майбутньої битви, щоб ти з ними і зі своїм військом негайно і з більшою відвагою, ніж ти виявляв раніше, вступив в бій і не ховався більше, зтягуючи битву і відсиджуючись серед лісів і гаїв. Якщо ж ти вважаєш поле тісним і вузьким для розгортання твого строю, то магістр Пруссії Ульріх готовий відступити скільки ти хочеш від рівного поля, зайнятого його військом». І слідом за появою герольдів війська хрестоносців дійсно відійшли назад. За правилами війни, прийнятими у той час, це був виклик, що межує з образою, за яким повинен був за логікою подій послідувати негайний виступ союзних військ проти армії хрестоносців. Пізніше стане зрозуміло, що рицарі Ордену лише повернулися від замаскованих ям до основних сил і приготувалися по команді розступитися і дати гарматам можливість для стрільби.

Так і сталося. Згідно свідченням джерел, першими почали бій війська Великого князівства Литовського. Їм і довелося дізнатися, що ховалося за «рицарським» викликом магістра. Ще в XVI ст. упорядникові Хроніки Биховця розповіли, що на майбутньому полі битви хрестоносці «накопали ям і прикрили їх землею, щоб у них падали люди і коні».

Зарубіжний історик: Отож, розпочинається битва. І доцільно зачитувати середньовічний літопис.

— У бій рвалася Волковиська хоругва, щоб розрахуватися за набіг в вербу неділю, але наказ наступати був відданий не їм. Доводиться лише здогадуватися, що спонукало Вітовта першими пустити в бій саме татар і першу лінію литовсько-руських сил, які атакували праве крило орденських військ — дані розвідки про «вовчі ями», інтуїція, досконале знання тактики тевтонів, багато хто з яких колись були його підлеглими, або навмисне принизливий тон послання, покликаний спровокувати поспішну атаку? Так чи інак-

ше, але це рішення Вітовта визначило хід всієї битви.

Побачивши стрімко скачучих татар, тевтонські артилеристи не хотіли вірити в те, що це і є початок битви. Вони чекали появи у своїх прицілах рицарів Великого Князівства Литовського до самого останнього моменту. Витратити дорогі заряди на легко озброєну кавалерію вони не збиралися. Татари перетнули лінію вогню і вже долали останній яр перед позиціями тевтонів, коли пролунала запізніла команда «Вогонь!». Ядра просвистіли в повітрі, завдавши татарам лише незначний збиток. Їх перша лінія провалилася в ями. Постраждали, в основному, коні. Поки артилеристи гарячково перезаряджали гармати, легко озброєні татари швидко вибралися з ям. Деякі гармаші встигли зробити другий постріл, але були порубані татарами. Почалася січа з другої лінією тевтонів.

Однак лад хрестоносців не здригнувся, стріли відскакували від рицарських обладунків. У свою чергу, магістр наказав Валленроду перейти в контратаку. Татари, не витримавши стрімкого удару, кинулися бігти. Потім в бій включилися друга і третя лінії литовсько-руського війська, що прийшли на допомогу відступаючим татарам. Проте їх основні сили також були зім'яті і відкинуті хрестоносцями.

Тим часом поляки не виявляли активності на своєму фланзі і продовжували стояти на місці. Ягайло, отримавши рицарський виклик, не зробив нічого і навіть почав посвячувати в рицарі своїх підданих. Ні багато, ні мало — 2 тисячі чоловік.

Приблизно по годині битви татари та литвини розпочали удаваний відступ — стандартний для армій Східної Європи тактичний прийом, проте невідомий рицарям. Оцінка цього маневру викликає суперечки до цього дня. Поляки пишуть, що татари через погане озброєння не витримали натиску і відступили. Якщо озброєння у татар було таким поганим, чому ж тоді поляки самі програвали їм битви? Озброєння у татар було легким, а не поганим, і вони використовували свої сильні сторони — швидкість і непередбачуваність маневру. Насправді ж, удаваний відступ мав на меті заманити основні сили хрестоносців, що рушили у наступ, в засідку, насамперед — під гарматний обстріл.

Прес-секретар: Хоча битва відбувалася майже шістьсот років тому, її нові сторінки продовжують відкриватися і в наш час. Відносно недавно було знайдено листування тевтонів після Грюнвальдської битви, де пишеться про те, що неприпустимо йти на поводу таких прийомів, як удаваний відступ, використаний Вітовтом у «Великій битві».

Який сюрприз був приготований для тевтонів в обозі?

Архіваріус: Можливо, докладну відповідь на це питання дасть ретельне вивчення тевтонських літописів. «Хроніка Литовська і Жамойцька» говорить: «Навели немцев на свої гармати, наवेशи раскорчилися, а тут зараз з гармат дано агню, где зараз немцов килка тысячий полегло». Фактично, Вітовту вдалося зробити те, що тевтони планували зробити з союзниками — заманити противника в артилерійську засідку.

Середньовічна артилерія мала невелику дальність стрільби і довго заряджалась, тому перед батареями зводилися перешкоди, що уповільнюють просування противника. Тевтони вирили перед своїми гарматами «вовчі ями», а що зробили союзники, адже часу в них на підготовку до битви було набагато менше? Висловлю припущення, що такою перешкодою могли бути обозні вози, збудовані замкненим табором. Таку тактику широко використовували проти рицарської кінноти учасники Грюнвальдської битви Ян Жижка і Жигимонт Корибутович під час Гуситських воєн, що почалися по 9 роках після «Великої баталії».

Прес-секретар: Повернімося на поле, де кипіла битва. *Що відбувалося надалі?*

Військовий історик: Рицарська хоругва ділилася на більш дрібні підрозділи — «списи». Ті, в свою чергу, склалися з рицаря, одного або двох зброєносців, а також кількох арбалетників і пажів. Рицар боровся проти рицарів противника, а пажі і зброєносці перешкоджали його оточенню, тримали запасних коней, рятували рицаря, який падав з коня. Арбалетники стріляли в коней і зброєносців противника.

Під час переслідування татар тевтонські арбалетники не могли стріляти, тому що для того, щоб зарядити арбалет, потрібно одну ногу вставити в стремено зброї, однією рукою тримати приклад, а другою приводити в дію натягувач. Зрозуміло, сидячи верхи на коні, виконати таку акробатичну вправу досить складно. Для татар же, стрільба з лука по наздоганяючому супротивнику — просто вид спорту. Тевтонським рицарям татарські стріли не завдавали шкоди, але їхні пажі і зброєносці під час переслідування були знищені. Татарам вдалося використати всі переваги свого кінного строю, а тевтони були змушені діяти за сценарієм, нав'язаним супротивником.

Зійшлися в бою тевтони і рицарі князівства Литовського. Гуркіт тисяч мечів і списів було чути за кілька кілометрів від поля бою. У першій шерензі рицарського ладу ставали найбільш високооплачувані професіонали — власники дворучних мечів. Тевтонів втягували все далі й далі вглиб порядків союзників. Їх рицарський лад розсипався. «Залізний кулак» перетворювався на «розчепірені пальці». В розривах тевтонського ладу свистіли татарські аркани. Петлю накидали на ри-

царя або на шию коня, а інший кінець був прив'язаний до свого коня. Зірваний рицар ставав легкою здобиччю мечів, а то й кинджалів зброєносців-литвинів. Хоча обладунки початку XV століття були відносно легкими і рицар, що впав, міг піднятися самостійно з землі, але для цього необхідно було спочатку прийти до тями після удару об землю, витягнути ногу з-під коня, виплутатися з стремен. Всього цей час його повинні були захищати і допомагати звестися на ноги пажі і зброєносці. Тевтонські зброєносці були знищені під час погоні за татарами, і тепер кожна помилка тевтонським рицарям коштувала життя. Особливо відзначилися під час цього епізоду бою віленські і трокські хоругви Вітовта.

Литвини вже який час билися з відбірними частинами маршала Валленрода, а над польськими позиціями все ще стояла тиша. Ягайло то доручав командування військами Зиндраму, то сам керував посвятою в рицарі, то знову передав командування Зиндраму. Можливо, поляків гнітило те, що їм треба було битися проти тевтонів, які отримали благословення папи римського і розгорнули над своїм ладом його прапор. Пасивністю поляків скористалися тевтони. «Вовчі ями» вже не були секретом, і Ульріх фон Юнгінген дав наказ своєму правому флангу атакувати «в лоб» війська Ягайла. Поляки билися по-простому, стінка на стінку, без витончених татарських хитрощів. Їх головним завданням було не дати себе збити з місця. Така тактика, можливо, мала б успіх, якби не одна обставина.

Ульріх фон Юнгінген почекав, поки поляки міцно загрузнуть у битві, і, сподіваючись на досвід маршала Валленрода, хоругви якого сховалися за горбами, ввів в бій свій резерв. Маневр розгорнутого ладу тевтонського резерву показує їх чудовий кавалерійський вишкіл. Обігнувши пагорби через місце початкової побудови військ Вітовта, хрестоносці розгорнули «ліве плече вперед» і, ніби двері, зачинили армію Ягайла ззаду. Тевтонів, що наблизилися з тилу, воїни Ягайла спочатку прийняли за литвинів і не виявили занепокоєння. Тевтонська рицарська кіннота на всьому скаку врубилась в стрій поляків.

Хоробро билися краківські хоругви. У свою чергу, Ягайло зі свого лівого флангу відправив загін для того, щоб через ліс навколо села Людвігсдорф вийти в тил Ордену. Польський рицар Добеслав Олешніцький пробився через лад тевтонів і намагався вдарити списом великого магістра, але той ухилився і поранив коня поляка.

На правому фланзі поляків залишалися воїни Вітовта, так звані «смоленські полки»: смоленські, оршанські і мстиславські хоругви. Багатоюдишна битва у важких обладунках з використанням холодної зброї вимагала величезних фізичних витрат. Тому втомлені хоругви в перервах між атаками замінялися свіжими. Оточених з трьох

боків оршанців, смолянців і мстиславців змінювати було ніким. Незважаючи на відзначений всіма істориками героїзм, вони поступово втомлювалися і майже всі були винищені.

Страшні лещата почали стискуватися. Тевтонський рицар Леопольд фон Кекрітц прорвався до короля Ягайла та намагався його вбити. Ягайло поранив Кекрітца, а королівський секретар Збігнев Олешніцький добив його. Командир чеського загону — майбутній провідник гуситів Ян Жижка був поранений тевтонами в голову, і в нього витікло око. Серед чехів почалася паніка.

Тим часом, бій на правому крилі розгорявся з усе більшою силою. Тут з хрестоносцями билися війська Польського королівства. Головним об'єктом атаки хрестоносців стала велика хоругва Краківської землі, над якою піднімався прапор з головною емблемою держави — білим орлом. Хрестоносці, мабуть, вважали, що під цим прапором б'ється сам польський король і його захоплення вирішить результат бою. Убитий польський прапороносець випустив великий королівський штандарт з білим орлом. Біля прапора зав'язалася запекла сутичка: «Отборный отряд храбрейших рыцарей встал около него грудью, защищая его своими телами и оружием», і ворог був відкинутий. Прапор відразу був підхоплений, але тевтони сприйняли це як Божий знак і почали співати псалми в подяку святий Діві Марії за свідку перемоги. Настав критичний момент битви.

Розбити польську армію перешкодили хоругви Вітовта, які виконали своє завдання по розгромах крила Валленрода і вдарили в тил Тевтонському резерву. Великі втрати війська Вітовта можна пояснити тим, що литвини за один день фактично брали участь у двох битвах — на своєму і на польському фланзі. Але без цього перемогти було неможливо. Розгромивши поляків, тевтони, природно, обрушилися б на армію Вітовта.

На полі битви війська противників перемішалися. В тилу поляків був резерв тевтонів, а у тих самих в тилу — литвини. Тевтони вже дбали не про напад, а про те, як самим вирватися з двох величезних «котлів». Почали здаватися тевтонські лицарі Хелмінської землі. Здали свою хоругву і 40 найманців, що залишилися серед живих. Хоругви тевтонського резерву, оточені Вітовтом, не бажали здаватися православним воїнам і поганам. Вони билися до останнього і були знищені повністю. Загинули: великий комтур, великий маршал, великий скарбник, великий шатний, комтури: хелмінський, бжегловський, покживніцький, грудяцький, гневський, нешавський, остродський, попівський, радзінський та інші знатні рицарі.

Великому магістру запропонували втекти з поля бою, на що він відповів: «Не дай боже мені покинути це поле, де лежить стільки знатних рицарів, не дай боже». У польській історіографії пи-

шеться, що магістра вбив невідомий простолюдин. Білоруські історики вважають, що це зробив татарський хан Багардін.

Залишки тевтонській армії забарикадувалися в обозі, розташованому на околиці села Грюнвальд (за деякими джерелами — Грюмфельд). Там зібралися господарські та допоміжні підрозділи, які не брали участі в битві, а також залишки бойових частин з поля бою разом з гарматами. На приступ обозу була відправлена польська піхота. Ця обставина стала фатальною в долі тих, хто оборонявся. Піхота складалася з кріпаків-холопів, які не володіли майновою самостійністю, а значить, і не мали права брати викуп за полонених рицарів. Крім того, як пишуть історики, саме селяни найбільше потерпали від тевтонських набігів, тому полонених вони не брали. Судячи з кількості піхотинців і польських прапорів, швидше за все, саме цей момент битви зображений на відомій гравюрі з «Хроніки» М. Бельського XVI століття (Див. іл. на с.7 журналу). Вежі на дальньому плані — це, швидше за все, місто Дубровни, тому що ніяких замків між селами Грюнвальд, Танненберг і Людвігсдорф ніколи не було.

У захопленому тевтонському обозі було знайдено велику кількість заготовлених кайданів і мотузяних петель. Мабуть, для переможного бенкету було приготовано багато бочок з вином. Союзникам ще потрібно було йти на Мальборк, тому, щоб уникнути пияцтва, Ягайло наказав розбити бочки. Біля села Танненберг вино залило луки, змішавшись з кров'ю.

Всю ніч тривала погоня і знищення розрізаних тевтонських загонів. До Вітовта привели захопленого Бранденбурзького комтура Маркварда фон Зальцбах. Вітовт запитав, чи пам'ятає він слова, сказані ним колись на переговорах. «Так, — відповів комтур, — і спокійно прийму те, що мені підготував вчорашній день. А тобі, княже, те ж може принести день сьогоднішній або завтрашній, бо не в твоїй владі визначати долю». Щоб вирішити долю полоненого, влади у Вітовта було достатньою. Фон Зальцбах відвели в жито і знесли йому голову.

Наступного дня після битви на полі бою були знайдені тіла великого магістра та головних тевтонських сановників. Розгром Ордену був повним.

Прес-секретар: Ранок середи, 16-го липня 1410 року, настав вже в новій Європі, в якій докорінно змінилося співвідношення сил і становище народів. Неподалік від поля бою, під слово честі були відпущені полонені рицарі. Як можна швидше поховавши вбитих, військо союзників 17-го липня рушило на столицю ордену — Мальборк, яка, проте, так і не була взята. По дорозі майже без бою здавалися вражені Грюнвальдським розгромом гарнізони замків. *Отже, які підсумки та наслідки цієї битви?*

Білоруський історик: Армія Ордену практично перестала існувати: більша її частина була знищена, значна кількість вояків потрапила в полон. Переможцям дісталися обоз, артилерія, бойові знамена хрестоносців. Захоплений прапор було доставлено до Кракова, інші відправлені в Вільно. У битві загинули або потрапили в полон не тільки майже всі головні чини Ордену, але і намісники округів — комтури (крім одного, який не брав участь у битві). Поразка була нищівною. Від завданого удару Орден так і не зміг оговтатися, незважаючи на те, що володарі Польщі та Великого князівства Литовського не зуміли повною мірою скористатися плодами перемоги. У наступних сутичках з сусідами аж до 1525 р., року остаточної ліквідації Ордену, він боровся лише за збереження своїх позицій. Загроза агресії з боку німецьких феодалів по відношенню до поляків, литовців, східних слов'ян була надовго усунена.

Сучасний польський історик: Незважаючи на те, що Мальборк не було взято, могутність Тевтонського ордену було підірвано назавжди. Через п'ять десятиліть після Грюнвальдської битви землі Ордену були включені до складу Польського королівства на правах васальної залежності.

Перемога союзницьких військ у Грюнвальдській битві підірвала військову могутність Тевтонського ордену і припинила експансію німецьких рицарів на Схід. 1 лютого 1411 р. було підписано Торунський мир, за яким орден повертав на користь Литви Жемайтю та Добжинську землю на користь Польщі, а також сплачував контрибуцію.

Незалежний експерт: У історичну традицію слов'янських та литовського народів битва під Грюнвальдом увійшла не тільки як символ мужності і героїзму в боротьбі за рідну землю проти іноземних загарбників, а й як свідчення того, що коли народи об'єднуються, щоб спільними зусиллями дати відсіч агресору, відстояти свою свободу і незалежність, вони досягають перемог.

III. Підведення підсумків уроку.

Ведучий підводить підсумок проведеної прес-конференції, оцінює роботу як «референтів», так і «кореспондентів», дякує всім за участь у прес-конференції, оголошує оцінки учням, що брали активну участь у прес-конференції.

IV. Подача домашнього завдання.

1. Складіть хронологію розвитку подій, що передували Грюнвальській битві.

2. Складіть карту-схему битви.

3. На ваш погляд, у чому полягає історичне значення Грюнвальдської битви для країн Східної Європи? Чому необхідно сучасне покоління школярів знайомити з уроками цієї битви?